

УДК 330.1:658.8

Мудрак Р.П.,
д.е.н., доцент, завідувач кафедри маркетингу,
Уманський національний університет садівництва

«ПРОВАЛИ» РИНКУ ТА ПРАВА ЯК ФАКТОРИ РИЗИКУ ПРОДОВОЛЬЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОМОГОСПОДАРСТВ

Mudrak R.P.,
dr.sc.(econ.), assoc. prof., head of the department of marketing
Uman National University of Horticulture

FAILURES OF MARKET AND LAW AS RISK FACTORS OF THE HOUSEHOLD'S FOOD SUPPLY

Постановка проблеми. Курс нашої країни в напрямку євроінтеграції ставить перед українським суспільством низку завдань, від виконання яких залежатиме швидкість та повнота його входження у соціально-економічне середовище об'єднаної Європи. Передусім це стосується якщо не досягнення, то хоча б оптимістичного наближення до європейських стандартів рівня життя.

Одним із найбільш розповсюджених, а тому близьких до універсального застосування, індикаторів рівня життя є рівень економічного та фізичного доступу домогосподарств до продовольства. Зумовлено це тим, що продовольство належить до базових потреб людини, від задоволення яких безпосередньо залежить виживання людини як біологічної істоти.

Ретроспективний аналіз споживання продовольства населенням України, дослідження його сучасного стану вказують на те, що проблема забезпечення стабільного фізичного та економічного доступу домогосподарств до якісного та безпечного продовольства в кількості, що відповідає науково-обґрунтованим параметрам для здорової та активної життєдіяльності, є міждисциплінарною та включає в себе соціальні, економічні, екологічні, правові, культурні, релігійні й інші аспекти. А тому наближення до її вирішення вимагає відповідного міждисциплінарного підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми так званих «провалів» ринку розглядалися у працях закордонних і вітчизняних вчених – Кейнса Дж. М. (Keynes J. M.) [1, с. 13], Стігліца Ю. Дж. (Stiglitz E. J.) [2], Рочі С. (Rocha C.) [3], Юхновського І. [4], Найдьонова В.С. і Сменковського А.Ю. [5, с. 35-42]; «провалів» права – у працях Дріза Дж. (Dreze J.) та Сена А. (Sen A.) [6], Кхадки Н. (Khadka N.) [7], Максвелла С. (Maxwell S.) [8], Теллера К. Х., Франкенбергера Т. і Ямбі О. (Teller C. H., Frankenberger T., Yambi O.) [9] та ін.

Зважаючи на те, що в національній економіці поряд із загальними особливостями функціонування змішаної економічної системи не менший вплив здійснюють специфічні, результати наукових досліджень із даної проблематики, особливо закордонних вчених, не дають відповідей на усі запитання. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напрямку дослідження в науково-методологічному аспекті.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретичних і методологічних положень відносно суті та загальних характеристик «провалів» ринку та права як факторів ризику продовольчого забезпечення домогосподарств.

Об'єктом дослідження є вплив «провалів» ринку та права на процес продовольчого забезпечення домогосподарств.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та прикладні соціально-економічні аспекти формування «провалів» ринку і права як факторів ризику продовольчого забезпечення домогосподарств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема «провалів» ринку вперше отримала широкий науковий та публічний резонанс під час та після Великої депресії. Криза 1929-33 рр. ХХ ст. була далеко не першою в ринковій економіці країн Заходу. Проте вперше в історії ринковий механізм саморегулювання не зміг упоратися із дією кризових факторів. Стало очевидним, що ринок не є ідеальною економічною моделлю – він має низку недоліків, які, при певному поєднанні, спроможні спричинити довготривале падіння промислового виробництва, надмірне безробіття та неефективний розподіл ресурсів. Недоліки ринкової економічної системи ще називають «провалами» або «фіаско» ринку (market failures). Провал (фіаско) ринку – це ситуація, коли ринок не здатний виконувати одну або більше зі своїх функцій. Внаслідок цього ринок може обвалитися, тобто припинитися операції купівлі-продажу, певні товари (послуги) можуть не пропонуватися або в кращому випадку пропонуватися за завищеними цінами. Серед причин виникнення фіаско ринку зазвичай виділяють: 1)

зовнішні ефекти; 2) ефект неподільності; 3) асиметричну інформацію; 4) адаптаційні недоліки; 5) нераціональну поведінку учасників ринку.

Якщо говорити про вплив провалів ринку на продовольче забезпечення домогосподарств, то слід звернути увагу на висновки канадської дослідниці Рочі С. Вона вважає, що продовольча небезпека, як провал ринку, виникає в ситуаціях, де приватний сектор не проявляє достатньої активності або навіть тоді, коли його валові економічні вигоди переважають його соціальні втрати. У таких випадках має місце розподіл загальносуспільних благ за рахунок вільних ринків, що й відображає «провали» ринку. «Загальносуспільне благо» – це термін, який використовується для опису товарів, котрі характеризуються двома особливостями: вони є неконкурентними та неексклюзивними. Неконкурентні означає, що, як тільки вони з'являються, то ними можуть одночасно користуватися багато людей. Неексклюзивність означає, що, як тільки вони з'являються, то дуже важко утримувати людей від їх використання, навіть тих, хто не заплатив за них. Протилежність загальносуспільних благ приватним товарам полягає в тому, що останні мають бути конкурентними та ексклюзивними. Приватні товари не можуть бути одночасно у вжиткові багатьох людей, і приватні особи можуть бути позбавлені можливості користуватися ними. Вільний ринок не в змозі забезпечити достатню кількість загальносуспільних благ, так як для цих товарів, як правило, властиве створення дуже високих зовнішніх корисних ефектів, оскільки багато людей можуть користуватися ними одночасно, що не може приваблювати приватні ринки. Вільні ринки не є ефективними у виробництві загальносуспільних товарів загального користування, оскільки виробники не можуть запобігти безоплатному користуванню ними. Загалом немає матеріальної зацікавленості приватними фірмами на постачання суспільству достатньої кількості таких товарів. Продовольство, саме по собі, не є загальносуспільним товаром загального безоплатного користування. Це приватний товар і, виходячи з цього, приватні виробники мають стимул для його виробництва, оскільки вони можуть запобігти безоплатному доступу до нього. Однак, продовольча безпека є загальносуспільним благом. Всі особи, що проживають у продовольчо-безпечному суспільстві отримують користь від цієї умови, навіть якщо вони не вносять вкладу (не оплачують) у її формування. Іншими словами, суперечність виявляється в тому, що продовольчою безпекою можуть одночасно користуватися багато людей, на відміну від приватних продовольчих товарів, які мають виразну конкуренцію у споживанні та запобігають здійсненню права власності на споживання, якщо воно не оплачене.

Логіка політики пом'якшення або запобігання дефіциту продовольства через провали ринкового механізму ґрунтується на припущенні продовольчого суверенітету. Уряди повинні бути спроможні діяти у напрямку просування та забезпечення продовольчої безпеки та права на харчування. Однак, ця необхідність часто стикається з встановленими правилами міжнародної торгівлі, які обмежують національний суверенітет. Безпрограшний сценарій міжнародної торгівлі, запропонований з неоліберальної точки зору, часто передбачається з припущенням, що користь від торгівлі серед вільних ринків буде підвищуватися, проте за наявності збоїв (провалів) ринкового механізму такі вигоди не можуть бути отримані [3, с. 5, 10-12]. Таким же однозначним є висновок аналітичної групи по продажах і маркетингу інформаційного відділу ФАО: «... Торгівля може сприяти скороченню голоду й злиднів. Але вигоди від лібералізації торгівлі не є ні автоматичними, ні універсальними...» [10].

Проблема продовольчого забезпечення домогосподарств також пов'язана із так званими «провалами» права. Вперше на неї звернули увагу вчені Дріз Дж. та Сен А. В книзі «Голод і суспільні дії» вони пишуть: «Коли мільйони людей помирають від голоду, важко відмовитися від думки, що відбувається щось протизаконне. Закон, який визначає і захищає права громадян, повинен забезпечувати захист від цього жахливого явища. На жаль, розрив між законом і етичними нормами занадто великий... Якщо група людей не в змозі встановити свої права на необхідну кількість продуктів харчування, вона змушена голодувати. Якщо ж цей дефіцит їжі досить великий, то голод, що є його наслідком, може стати причиною смерті... Поняття права в цьому контексті не повинно змішуватися з нормативними поняттями про те, кому і на що дано моральне право. Швидше тут мова повинна йти про те, що гарантує і забезпечує закон...» [6, с. 20, 22]. На основі історичних фактів, учені переконливо доводять, що голодні катастрофи дуже часто пов'язані не з відсутністю продовольства як такого, а саме з відсутністю права його споживання окремими групами населення, як це було у 1932-33рр. в Україні, у 1958-61рр. в Китаї, в 1975-79рр. у Камбоджі [6, с. 23].

Людина буде вимушена голодувати, якщо в її правовий комплект не входить ні один набір товарів з достатньою кількістю продуктів харчування. Цей провал права може відбутися або внаслідок втрати прав власності, або ж внаслідок несприятливих зрушень в правах обміну... Так як проблеми харчування часто обговорювалися в термінах забезпеченості продовольством без розгляду питання про право, то розуміння доцільності розгляду голоду як провалу права набуває великого значення. Спалахи голоду, які продовжують траплятися, незважаючи на стійке зростання забезпеченості продуктами харчування на душу населення, змушують перенести увагу з питань забезпеченості їжею на проблему права [6, с. 21-24]. Згодом на цю проблему вказав Кхадка Н., який однією із причин продовольчої небезпеки назвав відсутність права на придбання достатньої кількості продовольства [7]. Максвел С. також зазначив, що «продовольча безпека вимагає ефективного і справедливого

функціонування продовольчої системи... «справедлива» означає, що результати виробництва мають бути розподілені рівномірно і, що продовольство має бути доступне всім...» [8]. В даному контексті звертаємо увагу на висновок Теллера К. Х., Франкенбергера Т. і Ямбі О., які зазначають, що «стабільний доступ до продовольства перебуває також під впливом місцевих, неформальних соціальних механізмів...» [9]. В 1989 р. в ООН, в рамках доповіді по дотриманню прав людини було сказано, що «забезпечення права на їжу належить до сфери державних гарантій» [11, с. 25]. Актуальність проблеми провалів права має місце не лише на макроекономічному рівні, але і всередині самих домогосподарств, на що вказує Світовий банк: «... Продовольча безпека... вимагає встановлення соціальних правил для забезпечення ефективного розподілу наявного продовольства між членами сім'ї та оптимального фізіологічного використання поживних речовин, що містяться в їжі, окремими членами сім'ї» [12].

Висновки та подальші дослідження:

1) продовольча небезпека, як відсутність або недостатній обсяг продовольчого забезпечення домогосподарства, є провалом ринку. Це зумовлено нездатністю вільного ринку, націленого на виробництво конкурентних та ексклюзивних товарів (послуг), забезпечити продовольчу безпеку, яка є загальносуспільним благом, що не володіє властивістю конкурентності та ексклюзивності;

2) продовольча небезпека, як відсутність або недостатній обсяг продовольчого забезпечення домогосподарства, є провалом права. Людина вимушено голодуватиме, якщо в її правовий комплект не входить ні один набір товарів з достатньою кількістю продуктів харчування. Цей провал права може відбутися або внаслідок втрати прав власності, або ж внаслідок несприятливих зрушень в правах обміну. Закон, який визначає і захищає права громадян на достатню кількість продовольства, повинен забезпечувати захист від голоду. Голод трапляється тоді, коли має місце розрив між законом і етичними нормами;

3) наявність провалів ринку і права легітимізує діяльність уряду, спрямовану на участь у перерозподільних процесах на продовольчому ринку. Кінцевою метою такої діяльності є гарантування громадянам країни захисту від голоду.

Розробка державної програми продовольчої допомоги малозабезпеченим, обґрунтування організаційно-економічного механізму протидії національним продовольчим ризикам, індукованим глобальним середовищем є перспективними напрямками подальших досліджень із даної тематики.

Література

1. Keynes J.M. The General Theory of Employment, Interest, and Money [Електронний ресурс] / Rendered into HTML on Wednesday April 16 09:46:33 CST 2003, by Steve Thomas for The University of Adelaide Library Electronic Texts Collection. – Режим доступу: <http://cas.umkc.edu/economics/people/facultypages/kregel/courses/econ645/winter2011/generaltheory.pdf>
2. Stiglitz J. Distinguished lecture on economics in government: The private uses of public interests: Incentives and institutions // The journal of economic perspectives. – 1998. – Vol. 12. – no. 2. – P. 3-22.
3. Rocha C. Food Insecurity as Market Failure: A Contribution from Economics / Cecilia Rocha. – Toronto: Ph.D. School of Nutrition and Centre for Studies in Food Security Ryerson University, 2006. – 17 p.
4. Юхновський І. Головна мета – збудувати в Україні суспільство з панівним середнім класом / І. Юхновський // Дзеркало тижня. – 2007. – № 14(643). – С. 8.
5. Найденов В.С. Инфляция и монетаризм. Уроки антикризисной политики / В.С. Найденов, А. Ю. Сменковский. – Б.Ц. : ОАО «Белоцерковская книжная фабрика», 2003. – 352 с.
6. Dreze J. Hunger and Public Action / Jean Dreze, Amartya Sen. – Oxford University Press: New York, 1989. – 373 p.
7. Khadka N. Regional food security through regional food reserve in South Asia: The Prospect / Khadka N. // Quarterly Journal of International Agriculture. – 1991. – Vol. 30, № 3, July-September. – P. 264.
8. Maxwell S. Food insecurity in North Sudan / Simon Maxwell // Discussion Paper: (IDS, University of Sussex). – Brighton. – 1989. – No 262. – P. 2.
9. Teller C.H. Developing a Regional Nutrition Strategy for East and South Africa: strategic elements and practical opportunities for A.I.D / Teller C.H., Frankenberger T., Yambi O. – Food and Nutrition Division. – The Pragma Corporation: A Working Document, 1991. – P. 15.
10. The State of Food Insecurity in the World 2006 [Електронний ресурс]: SALES AND MARKETING GROUP Information Division Food and Agriculture Organization of the United Nations / Food and Agriculture Organization of the United Nations. – Rome, Italy: Published by the Viale delle Terme di Caracalla 00153, 2006. – Режим доступу: <http://www.fao.org/icalog/inter-e.htm>
11. Right to Adequate Food as a Human Right / United Nations. – Study Series 1. – New York: United Nations publication, Sales No. E.89. XIV. 2, 1989. – 73 p.
12. Mozambique: Food Security Study / World Bank. – Agriculture Division, Southern Africa Dept. – Washington. DC: World Bank, 1989. – P. 1.

References

1. Keynes, J.M., "Edition – Rendered into HTML on Wednesday April 16 09:46:33 CST 2003, by Steve Thomas for The University of Adelaide Library Electronic Texts Collection. [viewed 27/11/2014], available at: <http://cas.umkc.edu/economics/people/facul typages/kregel/courses/econ645/winter2011/generaltheory.pdf>

2. Stiglitz, J. (1998), "Distinguished lecture on economics in government: The private uses of public interests: Incentives and institutions", *The Journal of economic perspectives*, Vol. 12, no. 2, pp. 3-22.
3. Rocha, C. (2006), *Food Insecurity as Market Failure: A Contribution from Economics*. Toronto: Ph.D. School of Nutrition and Centre for Studies in Food Security Ryerson University, pp. 17.
4. Yuxnovskiy, I., (2007), "The main goal is to build in Ukraine a society with a dominant middle class", *Dzerkalo tyzhnia*, no. 14(643), p. 8.
5. Naydenov, V.S. and Smenkovskiy, A.Yu. (2003), *Inflyatsiya i monetarizm. Uroki antykrizisnoy politiki* [Inflation and monetarism. Lessons of antirecessionary policy], Bila Cerkva: Open Joint-Stock Company «Bilocerkvivska knyzhkova fabryka», pp. 352.
6. Dreze, J. and Sen, A. (1989), *Hunger and Public Action*. New York: Oxford University Press, 373 p.
7. Khadka, N. (1991), Regional food security through regional food reserve in South Asia: The Prospect. *Quarterly Journal of International Agriculture*, Vol. 30, no. 3, p. 264.
8. Maxwell, S. (1989), Food insecurity in North Sudan. *Discussion Paper*, no. 262, p. 2.
9. Teller, C.H., Frankenberger, T. and Yambi, O. (1991), *Developing a Regional Nutrition Strategy for East and South Africa: strategic elements and practical opportunities for A.I.D.* Food and Nutrition Division, The Pragma Corporation, A Working Document, p. 15.
10. FAO, (2006), *The State of Food Insecurity in the World* [online]. SALES AND MARKETING GROUP. Viale delle Terme di Caracalla, 00153 Rome, Italy [viewed 27/11/2014]. Available from: <http://www.fao.org/icatalog/inter-e.htm>
11. United Nations (1989), *Right to Adequate Food as a Human Right. Study Series 1*. New York: United Nations publication, pp. 73.
12. World Bank (1989), *Mozambique: Food Security Study*. Washington. DC: World Bank.

УДК 339.138:338.48

Заячківська Г.А.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри міжнародного
менеджменту та маркетингу
Тернопільський національний економічний університет

РИНОК МІЖНАРОДНИХ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ: КОНСТРУВАННЯ КАТЕГОРІЇ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

Zayachkovska G.A.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor
of the department of international management and marketing
Ternopil National Economic University

MARKET OF INTERNATIONAL TOURIST SERVICES: CONSTRUCTING OF CATEGORY AND CLASSIFICATION

Постановка проблеми. Однією з проблем сучасної економічної науки є недосконалість понятійно-категоріального апарату. Це також стосується категорії „ринок міжнародних туристичних послуг”, синонімом якого часто вважають „туристичний ринок”. На даний час не існує загальноприйнятого визначення ринку міжнародних туристичних послуг, що пояснюється значною кількістю визначень і класифікацій залежно від точки зору авторів та обумовлює необхідність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти дослідження туристичного ринку розглядаються в працях таких іноземних та вітчизняних вчених як Г. Блайль [13], А. Булл [14], А. Дурович [4], Е. Зайтц [17], К. Каспар [15], В. Квартальнов [6], Ф. Котлер [7], В. Майєр [16], М. Мальська [8], Дж. Холлоуей [12], І. Школа [9] та ін. Однак за наявності наукових розробок певні проблеми, що стосуються трактування ринку міжнародних туристичних послуг та його класифікаційних ознак, поки не знайшли достатньо повного висвітлення у фаховій літературі.

Постановка завдання. Метою написання статті є конструювання категорії „ринок міжнародних туристичних послуг” та проведення його класифікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міжнародний туризм є глобальним явищем, основою функціонування якого є ринок на якому пропонуються туристичні послуги. Для визначення сутності ринку міжнародних туристичних послуг необхідно розкрити зміст категорії „туристичний ринок”.

Використання методики конструювання категорій дало змогу визначити підходи до трактування сутності туристичного ринку, які існують у фаховій літературі (табл. 1).